

о. М. Карсвець ЧСВВ.

Столітні роковини знесення василіянських монастирів на Україні.

По Замойськiм Соборi 1720 р. починається розквіт нашої Церкви. Се видно не лиш з админiстративних лiтургiчних i дисциплiнарних праць Собору¹⁾ — але з видань пiдручникiв бiльшого i меншого катехизму, печатаних в Супраслю 1722 р. у василіянськiм монастирi. Один з них п. з. „Собраніе краткое и духовним особам потребное“. Се бiльший катехизм для священникiв.

Той Собор перевiв також нову органiзацію василіянського Чина. На львiвськiм Соборi 1739. зорганізовано нову руську провінцію Чина пiд назвою Покрова Пресв. Богородиці. Чин заблестiв новим життям. Особливо пiднеслися законні студії. Клирикiв посилено на науку до заграничних колегій як: в Оломунці й Відні до Пiярiв, в Римi до Пропаганди i до грецької Колегії, в Брунсбергу до Колегії Єзуїтiв.

По укинченню студій заграницею, могли Василіяни отворити у себе школи i науковi заведення. Мiж iншими отворили висшу богословську школу у Вильнi й у Львовi, в Свржнi, Лавровi i в Каменці Под., де тi школи задержалися до р. 1795; школи фiльзофії в Полоцьку, Витебську, в Луцьку, Жидичинi, Холми, Загайцях, Замостю i Тереховлi; реторики в Креховi, Збаражi, Віциню, Білостоці, Мильчi, Сатановi, Щеплотах, Почаевi, Крем'янці i Загоровi. Крiм того отворили школи в Уманi i Шаргородi. Були ще школи фiльзофії в Володимирi, Жировицях, Любарi i Борунах, а реторики в Бучачi, Гощах i в Якобштатi в Курляндії²⁾. Крiм того при кождiм монастирi були початковi школи. Особливо славні були школи в Лавровi i Дрогобичi. Монастирські церкви в Жировицях, в Креховi i Почаевi — бiльше як через 100 лiт славилися великими вiдпустами. До Жировиць сходилися богомiля з Литви i Бiлої Руси, до Почаева з цiлої України, то є: з Волині, Галичини, Подiлля i з Київщини.

Василіяни розвинули широку мiсійну діяльність так на Волині, як передусiм на Україні, де великою небезпекою було „православ'я“. По розборi Польщі, — коли Бiла Русь, — а по-

¹⁾ На Соборi Замойськiм були всi унiяткi єпископи з Галичини, Волині, Полісся i Бiлої Руси — всiм василіянськiх архимандритiв i 126 священникiв деканiв i парохiв.

²⁾ Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII. i XIX. wieku X. Ed. Likowski w Poznaniu 1880.

тім Київщина, Волинь і Поділля припали Росії — було 91 василіянських монастирів.

В порозборовім трактаті з Польщею підписанім у Варшаві 18. вересня 1773 р. російський уряд зобов'язався зберігати всі права кат. Церкви в тих провінціях, що припали Росії: „католики обох обрядів будуть користуватися у відступлених провінціях всіми посілостями і власністю, а під оглядом релігії будуть полишені *in statu quo*, то є в тім самім вільнім виконуванню їх обрядів і звичаїв з усіма тими церквами і добрами духовними, які посідали в хвилі переходу під пановання Її Царської Милости в місяці вересні 1772 р., а Її царська Величність і Її наслідники не вживуть ніколи монаршої власти на шкоду того *status quo* релігії римсько-католицької в вище згаданих краях“ — так було в названім трактаті. Але якуж можна було мати надію на сповнення сеї обіцянки відносно до Унії? Москва ненавиділа і переслідувала її в чужій польській державі, (цар Петро I. в Полоцьку), забиравала силою при допомозі штиків рос. війська уніятські церкви на Україні (в чегеринським, черкаським і мошевським повіті — разом 1200 церков). Арештовано в Польщі в монастирі ОО. Кармелітів в Бердичеві Макс. Рилла, холмського єпископа, котрого вислав папський Нунцій Гарампі в характері апостольського візитатора на Україну, щоби потішити й скріпити слабих у вірі священників, що їх переслідували єпископ Лінцевський та рос. генерали. Еп. Рилла арештував генерал Ширко, напавши на нього зі 40 козаками. Але що еп. Рилло був австрійським підданним, бо Холм при першім розборі Польщі припав Австрії, то Апостольський Нунцій вставився за Риллом у польським і австрійським міністерстві. Якби не австрійське підданство Рилла, булаби Катерина II. напевно вивезла його на Сибір. Росія уважала уніятів заблуканими вівцями, відірваними від православія. Про унію інформували Москву три православні єпископи, всі три Українці: Юрій Кониський еп. Могилівський, член св. Синоду, Віктор Садковський, еп. Слуцький і Гервазій Лінцевський еп. Переяславський. Дуже ревного і діяльного архієпископа Полоцького, Язона Смогоржевського, хотів відвести від унії кн. Меншиков і купити його за 50.000. рублів. Архієпископ одначе з гідністю відкинув се юдине пропозиція.

По другім розборі Польщі (17 серпня 1793) припали Росії воевідство Минське, більша часть Волині і вся правобережна Україна по Збруч. Міністер Пушкин поставив на раді правосл. єпископів питання: як найлекше і найзручніше перевести уніятів до православної, грецької церкви? Так то шанувала Москва

свої трактати щойно по їх підписанню! Ще не засохло чорнило підпису, що полишить свободу релігії католикам обох обрядів, а вже нараджувалися — як знищити унію! І відразу зачали усувати уніятських священиків, а настановлювати православних. Василиянських монастирів забрали на разі лиш 11. В Почаєві заборонили друкувати книжки, священикам збороняли заохочувати людей до видержання в вірі. За неповних два роки від 1793 р. до третього розбору Польщі 1795 на Волині, Київщині і Поділлю Росія перетягнула більше ніж 1,500.000 уніятів на православіє.

По заняттю російською імперією Білої Руси, Поліся і Волині, Катерина II. поручила губернаторам візвати уніятів, щоб назад повернули на православіє. На Поділі не лишено ні одної церкви, а всі перемінено на православні. До нині знаходиться на Поділлю понад 100 церков, котрі своєю структурою свідчать, що будовано їх за уніятських часів, а по 1793 р. силою перемінено на православні. На разі полишено тільки деякі Василиянські монастирі й там уніяти шукали релігійної помочі й потіхи в переслідуваннях. — Але й ті монастирі довго не устоялися. І так ще перед 1794 р. забрано монастир у Шаргороді, а 1795 р. в Кам'янці Подільській. На якийсь час полишено лиш ті монастирі, де були школи головно тому, що православні не мали своїх учительських сил. Остали отже монастирі в Барі над рікою Рів на Поділлю, в Сатанові, в Почаєві, в Умані, в Овручі, Володимирі, в Любарі, а в Київщині в Каневі над Дніпром. Та не довго полишено їх в супокою. Почавши від 1831 р. і ті останні монастирі знесенно оден за другим; монахів одних відсилано до тюрми між ними й Архимандрита Сквіського, інших вивезено на Білу Русь.

Саме тепер минає 100 літ як забрано василянські монастирі на Україні — в Почаєві, Барі, Сатанові, Умані, Каневі, Овручі, Володимирі та Любарі. Найбільше діймаючою була страта Почаєва. Був се центр католицизму для цілої України, — бо відси розходила ся праця Василиян по цілій Україні — так словом по місіях, як і письмом. Тут видавано всі церковні книги, співанники, проповіді (-народовіщання). Там також виховували василяни своїм коштом 20 питомців і вчили їх на священиків. Коли забрали від василян Почаїв, сказав цар Николай I.: „слава Богу, вотъ и еще уничтожили несколько непріятельскихъ крѣпостей“.

Місто Бар лежить над рікою Рів. Вона розливається там широко і через те робила то місто оборонним. Ще до нині знаходяться у Барі старі оборонні мури. В р. 1648 здобули ту

твердиню козаки під Кривоносом і мешканців вирізали в пень. Коли Дорошенко враз з Турками 1672 р. заняв Поділля, Бар приділено бейови Кричинському, котрий вирікся християнства й став музулманином. Бар звісний також з славної барської конфедерації Поляків, зверненої проти свого уряду.

З початку в самім Барі Василян не було. Василянський монастир находився в селі Семенки, віддаленім від Бару яких 8 верств. Щойно 1781 р. вже по знесенню Єзуїтів прийшли до Бару Василяни й обняли по них школу. Тогож року було у василянській школі 553 учнів. Крім Василян був у Барі також Домініканський монастир, фундований Станиславом Жолкевським 1607 р. По знесенню Домініканів в Росії віддано їх костел на потреби рим. кат. парохії.

Василянський монастир знесено в Барі 1831 р. і віддано православним монахиням. В р. 1926 грім ударив у той монастир і спалив дах. Монахині забиралися вже до відбудови та большевики вигнали їх з монастиря, самі відновили будівлю і віддали державним властям. Є се велика поверхова будова з гарною оригінальною вежею. В останніх літах резидував у Барі Апостольський Адміністратор камянецької епархії о. Ів. Свідерський. Та 1930 р. большевики арештували його і в Харкові засудили на 10 літ Допру (дім примусових робіт).

В Овручі знова Василяне 1740 р. обняли так названий Заручайський монастир по православних. Там також провадили школу аж до скасування його російським урядом 1831 р.

Більше на схід висунений був василянський монастир в Умані. Умань в XV. в. був у руках Семена Коси. То місто одержав він від Вел. князя Литовського Витовта і Свидригайла. В околиці були тут знатні роди Четвертинських, Сімашків, Коротких, Козарів, Слупичів, Рогозинських, Красносельських. В 1558 р. побив під Уманем кн. Сангушко Татарів. Тут в околичних лісах скрився Наливайко, за яким шукав Жолкевський. Опісля був Умань в руках Калиновських, а від тих перейшов до Потоцьких. Станислав Потоцький, воевода белзьський помер 1732. і Умань перейшов до Францішка Салезія Потоцького, найбільшого польського магната, великого приятеля Василян. Він фундував також монастир в Кристинополі. Він то управителеви своїх дібр Младановичеви Рафаїлови поручив вибудувати в Умані монастир, церкву і школу для Василян. Монастир фундований 1765. р. за митрополита Ф. Володковича. По вибудованню монастиря, Василяне урядили тут місію через 3 неділі; другу в Ладжині, гайсинського повіту в 1766. р.; відтак 1767 в Соколівці, Лисянці, 1768 в Маньківці і знова в Умані, а через

11 днів в Буках. На ту працю Василян лукавим оком глядів зза Дніпра православний єпископ Гервазій Лінцевський та з ігуменом Мельхізедеком Яворським зорганізували бунт гайдамаків і різню в Умані. Гайдамаки вимордували ще по дорозі до Уманя 300 уніятських священників. Найсв. Тайни в кат. церквах і костелах викидали на землю і доптали ногами. На місце вбиваних уніятських священників поставляв Лінцевський православних. В самім Умані вимордували гайдамаки 18 тисяч людей, між ними 400 хлопців, учеників василіянських шкіл і всіх Василян, почавши від ректора о. Костецкого, котрий щойно повернув був з місії і приготував всіх монахів до мученичої смерті. Три керниці наповнено трупами порізаних хлопців. Те все сталося на св. Івана. А вже на Неп. Зачаття того самого року спроваджено з Гранова, де був василіянський монастир, — з процесією Найсв. Тайни і знов зачалася тут духовна праця Василян — і відновилася слава Божа. До Уманя приїхали Василяни з Шаргороду. Школи провадили Василяни до 1784 р. В тім році знесено школу, а монахи перенеслися до інших монастирів. В монастирі Умані замешкав Щасний Потоцький, син фундатора, котрому ректор Корчинський передав ключі. Потоцький обняв всі повасиліянські посілости й написав до Петрограду, щоб Катерина II. дозволила на поворот Василянам. І дійсно по двох літах Василяне вернули, Потоцький звернув всі добра і дохід з двох літ. Та 1831 р. цар Николай I. зніс школу й монастир

Найдальше на схід висунений був василіянський монастир в Каневі над Дніпром. Початок того монастиря сягає ще XI. ст. за часів переявлавських князів. Збурений Татарами на ново відбудували його місцеві бояре враз з козацькими гетьманами. Другий раз знищено його в часі козацьких воєн. Дперва за Унії відновив той монастир митрополит Лев Кишка. В тім часі монастир в Каневі зроблено архимандрією, а першим архимандритом був о. Теодозій Любінецький, пізнійший єпископ Луцький від 1730 р. Потім став архимандритом о. Сильвестер Рудницький, а дальше о. Атаназій Шептицький. Сей послідний перебув в Каневі аж до номінації на Єпископа в Перемишлі 1762 р.

Найбільше заслуги для канівського монастиря положив Архимандрит о. Боніфатій Физикевич. Вихований в школі Василян в Бучачі, вступив до Чина в Почаєві. Студював відтак в Замостю філософію, а теологію в Римі. Був місіонарем і проповідником в Шаргороді. Вславився як місіонар по цілій Україні. В канівській школі учили: релігії, латини, географії,

права, історії, вимови, фізики, математики, теології, німецької, французької і славянської мови й граматики в останніх літах також російської. В школі було зразу 4 роки науки відтак 6 літ. Учеників було до 200, а в р. 1811. 245. Найбільше число дітей було шляхти, відтак священиків, дальше міщан і селян. В 1812 р. було 196 синів шляхти, 20 духовних, 20 міщан. Були навіть діти українців міста Київ, з губ. Полтавської й інших. Ще в 1830 р. були Василяне, а вже в 1831 р. знесено монастир, а школи переняв російський уряд. Так остаточно Василяни опустили Україну. Сповнилися бажання Лінцевського, Садковського й прочих. Україна стала православна.

Так минуло одно століття від часів, як знесено останні василянські монастирі на Україні. Нині з тих монастирів большевики прогнали вже й православних монахів. Старців монахів і монахинь не раз 70-80 літних викинули на вулицю без милосердя, а монастирі та церкви призначили на поміщення державних урядів.

Наслідники Кониського, Лінцевського, Садковського, Семашки і пр... мусіли переживати ще тяжші гонення як тому 100 літ уніятське духовенство й Василяни..

Маємо одначе надію, що по тій експіації та досвідах, коли промине большевицький буревій, на руїнах православної церкви зацвіте нове життя правдивої віри через віднову католицької Церкви на Україні. А дасть ласкавий Бог, що і Василяни повернуть знов до тих старинних мурів, котрі були свідками їх апостольської праці і мучеництва.

ЛІТЕРАТУРА:

Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku. X. Edward Likowski, Poznań 1880.

Матеріялы для історії Монастырей Подольской Епархii. Свящ. Е. Сѣцинський, Камянець Подольскъ 1891.

Винницькі Мури. Омикронъ, Винница 1913.

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego — Warszawa 1880.

Kirchliches Handlexikon. Ein Nachschlagebuch über das Gesamt debiet der Theologie und ihrer Hilfswissenschaften. Freiburg in Breisgau 1912. (II. том, 2831 сторін).

М. Грушевський, Історія України Руси Т. V. і VI. Львів 1905 і Київ-Львів 1907.

М. Возняк, Історія Української Літератури Т. III. — Львів 1924.

Encyklopedja Kościelna — Warszawa 1904-1914.